

Urbanek, Bożena

Polskie rękopisy medyczne w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk

Medycyna Nowożytna 2/2, 147-153

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ARCHIWÓW I BIBLIOTEK

Bożena Urbanek

Warszawa

POLSKIE RĘKOPISY MEDYCZNE W BIBLIOTECE LITEWSKIEJ AKADEMII NAUK

Polskie archiwalia medyczne Oddziału Rękopisów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk (BLAN) – dawnej Biblioteki im. Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie, dla współczesnych historyków są prawie nieznane. Ukazał się wprawdzie ostatnio opracowany przez Marię Kocójową: *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie* (Kraków 1993) jednak z racji swojego ogólnego charakteru opisano w nim jedynie główne działy zbioru Oddziału Rękopisów BLAN – podobnie zresztą jak i innych wileńskich archiwów i bibliotek¹. Pominięto ich szczegółową zawartość, w tym nie uwzględniono materiałów źródłowych dotyczących historii

¹ *Polskie archiwalia medyczne w Wilnie*, „Medycyna Nowożytna”, 1994, z. 1, s. 143–152. M. Kocójowa: *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie*, Kraków 1993, s. tytułowa, oraz 46–48.

medycyny. Istnieje zatem potrzeba dokonywania kwerend bibliotecznych i archiwalnych.

Historia zbiorów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk

Początki zbiorów sięgają czasów połowy XIX stulecia i są związane z bibliofilskimi zainteresowaniami Eustachego i Emilii Wróblewskich. Samą zaś inicjatywę utworzenia biblioteki podjął ich syn Tadeusz, niedoszły lekarz, a z wykształcenia prawnik, który był też założycielem fundacji wspierającej bibliotekę.

T. Wróblewski (1858–1925) z pochodzenia był Wilnianinem. Początkowo studiował medycynę, najpierw w latach 1877–1879 w Petersburgu, potem w Warszawie. Polityczno-patriotyczna działalność uniemożliwiła mu kontynuację studiów medycznych. Został osadzony w warszawskiej Cytadeli a następnie zesłany na Syberię, gdzie przebywał przez trzy lata. Ta droga zadecydowała o podjęciu studiów prawniczych, które ukończył w Petersburgu w 1886 r. Po odbyciu aplikantury stał się obrońcą działaczy politycznych i narodowych.

Od 1891 r. stale przebywał w Wilnie. Odziedziczył po rodzicach bogatą bibliotekę składającą się z dzieł lekarskich i entomologicznych ojca oraz pedagogicznych, gromadzonych latami przez matkę². Księgozbiór postanowił powiększać nadal. Prócz dość systematycznie prowadzonych zakupów, wiele dzieł trafiło do niego jako osobiste honoraria otrzymane za obrony w procesach sądowych i porady prawne. Wśród nabytków szczególnie cennymi dla historyków medycyny są uzyskane księgozbiory J. Bielińskiego, M. Pełki – Polińskiego, J. Wolfganga i inne³.

W listopadzie 1912 r. założył Towarzystwo pod nazwą Biblioteka im. Eustachego i Emilii Wróblewskich, a dnia 13 lutego 1913 r. przekazał towarzystwu cały księgozbiór liczący: 65 tys. tomów, 3 tys. szytów, 1 tys. map i planów, zbiór czasopism i druków ulotnych, archiwum oraz fundusze i zakupiony plac pod budowę biblioteki⁴.

Wróblewski kierował osobiście biblioteką do śmierci, tj. do 1925 r. W zapisie testamentowym postawił warunek nie usuwania zbiorów z Wilna i ich niepodzielności⁵. Ówczesne zbiory –

² S. Burhardt: *Wróblewski Tadeusz Stanisław*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa 1972, s. 991.

³ W. Skibińska: *Poliński Michał, Pełka*. w: *Słownik pracowników książki polskiej*. Warszawa 1972, s. 695.

⁴ S. Burhardt: dz.cyt.

⁵ M. Kocójowa: dz.cyt.

powiększane przez całe życie fundatora liczyły m.in. 80 534 druki, (bez 9 116 dubletów), 17 867 druków ulotnych złożonych w 42 tekach, 2 956 rękopisów, 17 099 akt luźnych, 24 pergaminy, 7 626 listów, i inne. Do niezwykle cennych należały np. nieoprawna prawosławna księga liturgiczna drukowana na polecenie Kazimierza Jagiellończyka; zbiory masońskie, materiały do historii Uniwersytetu Wileńskiego, a także i Warszawskiego itp.⁶

Z początkiem 1926 r. biblioteka została upaństwowiona i nazwana Biblioteką Państwową im. Wróblewskich. Ulokowano ją w nowej siedzibie – mieszczącej się w zakupionym rok wcześniej przez Ministerstwo WRiOP gmachu – dawnym pałacu Tyszkiewiczów, gdzie zresztą znajduje się po dzień dzisiejszy⁷.

Po zajęciu Litwy przez sowietów budynek ze zbiorami został przekazany utworzonej Akademii Nauk Litewskiej SRR. Jednocześnie dołączono do nich zespoły akt synodu ewangelicko-reformowanego, sięgające swym początkiem 1557 r. oraz zbiory Uniwersytetu w Kownie.

W 1992 r. biblioteka liczyła 3 870 000 jednostek, a wśród nich 45 000 dysertacji naukowych⁸.

Zabytki rękopiśmienne, medyczne

Rękopisy medyczne przechowywane są aktualnie w bibliotece tj. w Oddziale rękopisów. Ze względu na ich rodzaj można je uszeregować następująco:

- 1) wykłady uniwersyteckie, dysertacje i opisy naukowe, historie chorób,
- 2) sprawozdania z wizytacji szpitali oraz posiedzeń towarzystw,
- 3) listy, wspomnienia i pamiętniki, życiorysy, dyplomy,
- 4) receptariusze,
- 5) poradniki.

Najpoważniej objętościowo reprezentowane są trzy pierwsze grupy źródeł. W przeważającej większości archiwalia te pod względem swej proveniencji związane są z Uniwersytetem Wileńskim a po likwidacji tej uczelni w 1832 r. z utworzoną Akademią Medyko-Chirurgiczną, istniejącą zaledwie dziesięć lat, czyli do 1842 r. Ponadto w grupach tych znajdują się także materiały dotyczące ogólnie mówiąc opieki dobroczynnej, w tym leczenia Wilna i nawet całej Litwy, jednak głównie z czasów I poł. XIX

⁶ S. Burhardt: dz.cyt.

⁷ M. Kocójowa: dz.cyt.

⁸ Tamże

stulecia. Źródła te zostały przyporządkowane do poszczególnych autorów. Pochodzą od twórców bezpośrednich – stanowiąc autografy, bądź pośrednich – treści wykładów, spisanych ręką słuchaczy, głównie studentów Uniwersytetu. Inne źródła znajdujemy pod nazwami instytucji, w której zostały wytworzone.

Jeżeli przyjrzymy się autorom poszczególnych wykładów, znajdziemy tam. m.in. następujące nazwiska:

Abicht Adolf, (1793–1860), profesor terapii ogólnej fizjolog⁹: *Terapia ogólna*, spisał Sokołowski, sygn. F9–758 i w trzech częściach: *Actiologia*, *Nosologia*, *Patogenia*, (1826/1827 spisał M. Nalewajka, sygn. F9–199, 200.

Frank Józef, (1771–1842), patolog, profesor medycyny praktycznej¹⁰; *Scripta therapeutica* (noty terapeutyczne), spisane przez Józefa Kowalskiego, s. 881, sygn. F9–220 (w j. łacińskim).

Gałęzowski Seweryn, (1801–1878), profesor chirurgii¹¹; rękopisy wykładów w pięciu częściach: *O zrastaniu części ciał odciętych* i inne sygn. F9–BF–1533–1537 oraz autografy *Chirurgii* i *Desmurgii*, sygn. F9–735–736, s.178, 212.

Homolicki Michał, (1791–1861), profesor fizjologii, sekretarz Wydziału Nauk Lekarskich Uniwersytetu¹²: *Fizjologia*, spisał A. Regnier (1804–1877)¹³ sygn. F9–177.

Holt Ludwik (?); *Ogólny pogląd na różne w sztuce lekarskiej machiawelizmu rodzaje i szczególny homeopatyi krytyczny rozbiór*. autograf z 1859 r., sygn. F9–802.

Mianowski Mikołaj, (od 1807 r. dr med., zm. 1844) profesor aku-szerii¹⁴; *Nauka sztuki położniczej*. 1830, sygn. BF–57.

Porcyanko Konstantyn, (1793–1841), kierownik katedry terapii ogólnej, materii medycznej, chirurgii¹⁵; *Nauka materii medycznej*. 1830 sygn. F9–53;

⁹ S. Koźmiński: *Słownik lekarzów polskich*. Warszawa 1888, s. 1.

¹⁰ B. Urbanek: *Pismo społeczno-medyczne „Dzieje Dobroczynności Krajowej i Zagranicznej”... w latach 1820–1824*. „Kwartalnik HNiT”, 1995, nr 2, s. 52.

¹¹ H. Więckowska i W. Szumowski: *Seweryn Gałęzowski*, PSB. Kraków 1948, t. VI/5, s. 251–255.

¹² S. Koźmiński: dz.cyt., s. 175.

¹³ Tamże, s. 73, 413.

¹⁴ Tamże, s. 316.

¹⁵ Tamże, s. 396.

Chirurgia operacyjna. s. 151, w j. łacińskim, zawiera szereg rysunków i tablic sygn. F9-247, 196; *Zbiór chirurgii operacyjnej* ułożonej przez Leonarda Łabęckiego, studenta z 1831 r., sygn. F9-56, 57.

Wśród dysertacji znajdujemy np. prace: A. Regniera z 1863 r. napisane w j. łacińskim, sygn. F9-357; M. Mianowskiego z 1822 i Józefa Mianowskiego (1804-1879) profesora kliniki lekarskiej, wykładowcy fizjologii – dysertacja z 1825 r.

Cennymi materiałami źródłowymi są: zachowana kolekcja prac profesora Adama Ferdynanda Adamowicza (1802-1881) oraz spis dysertacji doktorskich z medycyny (nie tylko wileńskich) prowadzony od końca XVIII w. do 1825 r. sygn. F9-725.

Wśród innych prac naukowych są również rękopisy recenzji, np. M. Homolickiego pt. *Zdanie sprawy o dziele Aleksandra Fischera Tractatus anatomico-physiologicum...*, z 1825 r. sygn. F9-410. Ponadto materiały polemiczne np. Ludwika Holta pt. *Jeszcze o homeopatii*, autograf z 1860 r. sygn. F9-1019, czy Macieja Barankiewicza pod nazwą: *Na pismo o łączeniu medycyny z chirurgią A. Becu odpowiedź*, sygn. F9-1775.

Wspomnieć warto o dokumentacji sprawozdawczej z podróży naukowych, np. Donata Reykowskiego pt. *Materiały zbierane dla chorych umysłową chorobą dotkniętych – podczas podróży zagranicznej 1847-1848-1849*; autograf, (tekst dziś mało czytelny, pismo wyblakłe) (sygn. F9-784).

Oprócz tego znajdujemy raporty o sytuacji zdrowotnej, panujących chorobach w tym epidemiach, jak np. D. Reykowskiego *Raporty... o cholery* z poł. XIX w., spisane w j. rosyjskim, sygn. F9-1396.

Poważnie liczbowo reprezentowane są historie chorób, sporządzane w przeważającej większości w języku łacińskim, aczkolwiek są także opisy w języku polskim, np. wileńskiego prosektora anatomii z lat 20-tych XIX w. Gabriela Holtza, pt. *Historia operacji kastracji*, sygn. F9-932.

Ogólny podział chorób związany jest z nazewnictwem używanym w wileńskiej klinice terapeutycznej oraz chirurgicznej i przeważnie te dane zawarte są w ich opisach jak np. J. Reykowskiego *Historia hepatidis in Clinico Instituto Vilnensi* z 1808 r. sygn. F9-812.

Prócz wyżej już wymienionych autorów odnajdujemy historie chorób spisane przez licznych profesorów i lekarzy: Adama Bielkiewicza z 1819, sygn. F9-449; Kazimierza Dobrowolskiego z 1829 r. sygn. F9-153; Edwarda Eichwalda (ojca) z 1819 r. sygn.

F9-444; Kiliana Hermana Fridricha z 1822 r. sygn. F9-445-446; Karola Kaczkowskiego z 1831 r. sygn. F9-75; Leona Kiernożyckiego z 1825 r. sygn. F9-156; Józefa Korotkiewicza z 1855 r. sygn. F9-1655 (z podpisami J. Śniadeckiego, K. Porcyanki, A. Abichta i innych); Józefa Korzeniowskiego (?) sygn. F9-173; Konstancyjna Porcyanki z 1818 r. sygn. F9-448; Stanisława Rosołowskiego z 1817 r.; Feliksa Rymkiewicza z lat 1821, 1831 i 1839, sygn. F9-433, 470, 2166; Wincentego Smokowskiego z 1831 r., sygn. F9-1024.

W grupie sprawozdań dominuje dokumentacja szpitalna, przy czym dość kompletne są akta wileńskie Szpitala Generalnego św. Filipa i Jakuba. Odnajdujemy je poczynając już od 1795 r., z tym, że dopiero od 1802 do 1836 r. stanowią one dość kompletną całość. Wszystkie zostały zarejestrowane w zespole F43 i tworzą je: raporty – tzw. wiadomości np. *Wiadomości Szpitala Generalnego wileńskiego* z 1804 r. sygn. F43-20547; akta powizytacyjne, oraz tzw. „uwiadomienia”, wykazy czynności, raporty o chorych. Stosunkowo mało mogą być przydatne te ostatnie, ograniczające się do przytoczenia czterech faktów; liczby przybyłych chorych, ubytych, zmarłych, bez podania dodatkowych informacji np. rodzajów schorzeń, przyczyn zgonów itp.

W zespole tym zostały również zewidencjonowane dokumenty Wileńskiego Towarzystwa Dobroczynności; księgi pensjonariuszy Domu Towarzystwa, sprawozdawczość, korespondencja.

W grupie receptariuszy (prócz znanego z literatury zbioru recept Jędrzeja Śniadeckiego z 1821 r. sygn. F9-2506 wyróżnić można również zbiór recept wspomnianego już Donata Reykowskiego z 1838 r: sygn. F9-1606 czy też nieznanego autora tzw. *Noty aptekarza wileńskiego* sygn. F9-200, podobnie jak i receptariusze z lat 1834-1844, sygn. F29-444.

W grupie dokumentacji biograficznej znajdujemy bądź w formie pełnej, gotowe życiorysy wileńskich lekarzy, profesorów lub w formie przyczynków jak: notatki wspomnienia jak np. autorstwa już wymienionego M. Homolickiego: *Przypisek do wzmianki o Mikołaju Mianowskim...* sygn. F9-1487 czy tegoż *Uwagi o pamiętnikach Józefa Franka*, sygn. F9-736.

W grupie 18 i 19-wiecznych poradników znajdujemy spisane tzw. różne sekreta czy *Przepisy gospodarskie i lekarskie różne XVIII w.*, sygn. F9-943 lub rady z cyklu: *Aby żyć długo. Sposób robienia i używania życia długowiecznego* z 1773 r., sygn. F12-335.

Godne odnotowania są nieznane szerzej badaczom prace rękopiśmienne Józefa Bielińskiego, pochodzące zapewne z jego kolekcji a dziś w zespole F82 pt. *Paralela szkół lekarskich polskich*

w Warszawie i Wilnie 1818–1830, Notatki akuszerskie, Niektóre nowości elektrotechniki oraz Rozmaitości lekarskie.

Wspomnieć jeszcze warto o sposobie korzystania ze zbiorów rękopiśmiennych BLAN.

Zasadniczą pomocą w dotarciu do źródeł są inwentarze, katalogi rzeczowe i alfabetyczne, uporządkowane – co również należy powiedzieć według zasad i przepisów archiwalnych już litewskich; z pomijaniem często byłych polskich sygnatur. Powoduje to pewien chaos i dezorientację polskiego badacza, który korzystał z dawnych opisów i prac naukowych odnoszących się do stanu biblioteki sprzed 1939 r. Pewnym utrudnieniem w dotarciu do zawartości archiwalnej Oddziału Rękopisów mogą być także czynione zapisy biblioteczne w języku litewskim coraz częściej zastępujące dawne polskie czy rosyjskie. Jednak zawsze pomocną jest życzliwość oraz wyrozumiałość tamtejszych pracowników w zrozumieniu treści i pokonaniu różnych przeszkód.